

ה פ ג י ש ה

יוחנן טברסקי

א

בעיר זו של פטרארקה וגיוטו מוטבעת מסורת גותית חזקה יותר מאשר ברוב ערי איטליה הצפונית. אכסדרות וצופות מהברות את בתי פאדובה וארמנותיה כל אחד עם הסמוך לו, ושוויון זה במראה ובקומה מייחד לרחובות הצרים תמונה מיוחדת. ואולם הנה הבית, אשר דאנטה, קדמון גאוני איטליה, גר בו בשנת 1306. בוודאי חיבר כאן כמה וכמה משירי „הקומדיה האלוהית“... יקותיאל נזכר פתע בחיבורי משורר עברי צעיר, שקרא זה מקרוב... כומר מעוגל-כתפיים, רחב-מגבעת ורחב-שרוולים, הלקוי ביותר בשר, משוחה, כנותן לקת, עם כמה תינקות. מוכרים מכריוזים במודעות ומודעי מודעות על סחורותיהם. בעלי מלאכה מכים בפטישיהם מאחורי הפתחים הפתוחים הכאה אחרי הכאה.

— יקותיאל פולאקו!

יקותיאל גורדון מפנה ראשו. שני בחורי חמד ויודעי מדע — יצחק מאריני, שכפו השמאלית מלובשת בכסייה של משי אדום, ודעתו כדוחה עליו כמו תמיד, ושמואל טריפיס, המכסה תמיד סודו, מדבר ברמזים ורזים, ושניהם מבני ראשי מנהיגי הקהל... הפגישה מולידה שמחה רבה בנשמת יקותיאל. אין לו כאן, בפאדובה, כמעט התחברות עם אחרים... ואילו אלן —

— תשואות תן הן לכם. אין אדם משאיל ספרים לשאינם רגילים אצלו... ואתם —

— זמה חיבורי לוצאטו בעיניך?

יקותיאל מתשב רגע כרוצה להשיבם את כל דעתו.

— לכל אחד בימינו נדמה, שהוא יודע פרק בשיר, ואולם יפה כתב שמשון מדונה:

אֵל הַר זְמִירוֹת לְעֵלֹת יַעֲשִׂילוּ

פִּיִּם הַמּוֹרִים נוֹשְׂאֵי קַרְדֵּפֹת.

— — — — —

לו יִתְרִישׁוּ אֶמְרֹתֵי יַחֲקֵמוּ.

ואילו לוצאטו... ואין הוא כותב בקיצוצי פסוקים שונים מכתבי הקודש. מליץ גדול הוא.

בעל לשון צחה ומצותצחת... אין שני לו בכל תפוצות ישראל!

— אין אתה יודע את יכלתו הכוללת, ואתה רואה את התוספת כעיקר!

— זמה הוא העיקר, מאריני?

שלושת החברים מגיעים לאחד מארבעת שערי הגיטו. ריח המוץ של חומות-עיר עתיקות. הם נכנסים פנימה. זה עושה סחורה במעותיו של חברו וזה במעות של עצמו. זקנה מלאת-לחיים וצרת-המצח אוהזת לפניו דף ומוכרת פלחי אבטיח לעוברים ושבים. על עמוד תלויות הכרזות הרשות ומעל לקמרון-שער תלויים באלכסון בין חומה לחומה כליילבן על גבי הבל. יצחק מאריני מגמיד קולו כירא שישמעו אחרים את דבריו.

— מימי קטנותו התנכר משה חיים בשכלו בין בני גילו בתלמוד תורה ורבו ר' יהושע

באסאן, המתגורר כעת ברייג'ו, העיד עליו: „לא ידעתי לו חבר במקרא!“ וקדם שהנער היה

בן י"ד שנים היה יודע כל כתבי האר"י בעל-פה והיה נחבא אחורי הכלים ולא היה מגיד זה

הדבר אף לאביו ופשיטא לשום אדם. ועכשיו... התדע להחזיק דבר בצינעה?

— העמידוני בכל סוד, ותראו שראוי אני לעמוד בו!
 — זה חשוב ביותר, יקותיאל!... „ספר לכל אחד עסקיך“, אומרים אצלנו באיטליה,
 „חשטן יעסוק בהם בשבילך“... והנה... זה ב' שנים חצי — אבל זכור: הדברים ב„בל ייאמר“ —
 שנתגלה לו, ללוצאטו, מלאך קדוש ונורא ומגלה לו סודות נפלאים!
 יקותיאל מרגיש גאווה, כי לו חלק גדול עתה בהסתר הנה, אם כי אין הדברים על המלאך
 צדים את דמיונו.

— ויודע הוא לוצאטו כל הגילגולים והתיקונים של כל אדם, חכמת יד ופרצוף.
 — חכמת יד ופרצוף?
 — כן, יקותיאל. האין נמצא הכול הקבלה אחת — חלקי הגוף אשר לחוץ והנשמה לפנים?
 — מה מאוד נכסף אני לדאותו... לדעת מהות זה האיש משה!
 — בשבוע שעבר הלך לוויניציאה לכמה ימים, ועכשיו... אמנם יש שעות שרוצה לעמוד
 לעצמו ולא להתחבר לאחרים. ואולם לרוב חדרו פתוח לרווחה לכל תלמידי־החכמים. ואם יש
 את נפשך —

הסימטאות הצרות הומות מאדם: כאן בני פאדובה ובני וויניציאה ויהודים מכל איטליה,
 וביניהם גם אנוסים וצאצאי האנוסים מספרד, שכמה מהם — כזה שתיאר אריוסטו במחזה
 ההיתולים שלו — מעמידים פנים של יוונים, מצרים ואפריקאים ומחליפים בלי הרף שמותיהם
 ומסחתיים. המפני שזמן רב היו מחזיקים בדתם בצינעה והיו נוהגים בנימוסי הגויים?... מסביב
 קונים אנשים על־ידי סרסורים ובלי סרסורים כל מיני סחורה וכל מיני מאכל ושמן ויין, ביצים
 ותרנגולים כדי סיפוקם. הקונים בודקים חפצים מכל צדדיהם ומגדילים חסרונותיהם עד לב
 השמיים, המוכרים — את מעלותיהם. יצחק מאריני ויקותיאל (הם ליוו תחילה את שמואל
 אבן־חן (דיאמאנטי) סורגת, כשהיא מדברת עם מרים המשרתת בבית דוד משה חיים, דוד לוצאטו.
 למענו) נכנסים לבית יעקב חי לוצאטו, אשר לו חלונות הפונים חוץ לגיטו כלפי בית עירונים
 אחד.

כמו בבתי רבים מיהודי איטליה, תלוייה פה תמונות על הכתלים. כמה דיוקנאות מצטיירים בתוך המראה הגדולה. אבי המשורר יושב ומשתח עם החכם רפאל ישראל קמחי, שליח צפת. המתאכסן אצלו. ביתו של לוצאטו פתוח לפני אורחים. ורבים מזומנים אצלו לאכול בשבת. אצל החלון יושבת אשה. כיסוי ירקרק על פדחתה כמנהג רומי, שפן גזירת המלכות, כי כל איש אשר בשם ישראל יכונה, ישים על כובעו כיסוי זה, ואפילו התינוקות לא ייצאו מן הכלל. האשה אבן־חן (דיאמאנטי) סורגת, כשהיא מדברת עם מרים המשרתת בבית דוד משה חיים, דויד לוצאטו. — ובכן, את נישאת בקרוב, מרים?... גם אחות אברהם בן מאיר תינשא בקרוב!... חביבה היתה ביותר על משה חיים!... — היא מפנה עצמה פתע אל הבאים — האל בני? — כן.

— היכנס, יקותיאל פולאקו!

— אתה הולך? — משמיע הבחור בלחשישה לחברו ולבו רפה בקרבו. — אבל הן אתה רגיל אצלו, ואני... האם לא תציגיני לפניו? הרי אין הוא מכירני כלל, וגם איני יודע, איד אתנהג בעמדי לפניו!

— מוטב, שתיכנס לבדך, יקותיאל!... אהב הוא, כשבאים בפנים חדשות אליו!... ודיבורו מעורר הדיבור, הכל לפי האדם!

ב

באמצע הפתח עגול־הקמרון תלוי על מוט וילון של קטיפה ירוקה, ארוכת־קפלים. מפה של קטיפה ירוקה, רכה, המעלה פה ושם זיהוב, מכסה את השולחן הרבוע. שמונחים עליו גלינות הכתובים פנים ואחור וניירות שלימים ובלתי שלימים. במיגדל הספרים מסודרים כרכים מודפסים וכתבי־יד בלשון הקודש ובלשונות־נכרי; חיבורים של קדומי החכמים ושל אחרונים, ספרים במחקריות וספרים בקבלה.

יקותיאל מסתכל במבט, מבווייש ובוהן כאחד, בכל — אינה דומה ראייה לשמיעה. ופתע מרגיש בבחור רך בשנים, כבן כ"ג היושב אל השולחן. האומנם לוצאטו הוא זה?... "ימים וחלמה", גזכר הוא מה שקרא ב"מגדל עוז", "תואמים ישכוננו", ואילו זה... ואולי נראה צעיר כל־כך גם מפני שלחיו חלקות — רבים מבחורי ישראל באיטליה, רבים ואם לא כולם — משתמשים בתער ובמספריים לעשות שפמם וזקנם. ציציית קווצותיו רטובות — כנראה, שב זה לא כבר מן הטבילה, הזמנה והכנה לעבודתו. כולו משוקע בספר, דומה, קשה לו עתה לצאת מעניינו.

יקותיאל נרתע רגע לאחוריו. למה זה הוא דוחק ונכנס בלא נטילת רשות, גדר לפנים מגדר ומחיצה לפנים ממחיצה, והפרגוד נעול בפניו?... ואולם פתע מרגיש הוא במיסב עינו של לוצאטו. ברק שנון להן; ברק הוזה, שדמיונו חובר ארץ ושמים במתברת. ואילו שפתו התחתונה, העבה מעידה על תאוות חושיות... וכולו... לא, לא תואר ולא הדר לו.

— יודע אני, — מקדים יקותיאל ושואל בשלומה, כשהוא מגמגם בלשונו, — כי רבות הסרדות על מעלת כבודו, ואם אני מטריח עליו, עמו הסליחה.

יש בקולו של לוצאטו שקט ורוך, המחוממים באש של הכרת ערך עצמו.

— כן, השעה דוחקתני, כי צריך שישים אדם את עצמו עראי בעולם וקבוע בעבודה.

ואולם אל המצטרך — הנני!... מה שמך, אדוני, ומה ארצך?

— יקותיאל גורדון שמי, מוילנה שבפולין.

— ומה מעשיך? לא, חכה!

לוצאטו סוקרו בטביעת עין יפה, — את מצחו וכן יתר קוויו, ועיניו. אהב הוא לוצאטו

להסתכל במראות הטבע ובכל אדם, לדעת אם הוא כל ואם הוא חלק, אם הוא כלל או פרט, אם הוא סיבה או מסובב, אם הוא נושא או מתחבר... יפה אמר ליאונארדו דא ווינטשי: „ציירים, אשר אך מעשי ציירים אחרים הם לבדם עיונם ומעיינם, ולא מעשי הבריאה, נכדים המה ולא בני-תולדה, מורת כל האמנים הטובים“. והיא גם מאור עיניהם של החכמים!... ובחור זה מזכיר לו פתע ברופא אברהם פיראריסי, שבא אליו לתקן נגע לבבו — וכמעט הגיע כבר למידת חסידות. — חוק הוא, יקותיאל גורדון, — אומר לוצאטו וקולו נעים לאוון שומעת. — כל רגש המעמיק לשבת בלב חרכים לו ובהם נראהו — על פני האדם!... וזה שכתוב: „ותשב בפתח עיניים“. ובאמת בעיניים עצמן יש סוד הפתח!... ואני אומר לך הטעם לזה, שנתגלגלת לבוא לכאן... אתה אינך מאלו ההולכים אחרי הבלי הילדות והשחרות. אתה באת לפאדובה על מנת ללמוד לרפא אחרים, והנה — כדי לרפא את עצמך!

יקותיאל עומד רגע כמהסס אם להניח ענינו בשתיקה או לדבר. האומנם כל הענינים השייכים לגוף שייכים גם לגפש?... ואף-על-פי-כן נדמה לי: אין סתר פיקפוקיו בעלם מלוצאטו. רגיל הוא, כנראה, ללמוד סתום מן המפורש, ובפרט מן הפרט בנפש האדם.

— שב תחילה, יקותיאל גורדון... ומה המבוכה, בה נסבכות מחשבותיך?
— יש אצלנו בעיר ווילנה גאון אחד, יחיד בדורו, אליהו בן שלמה שמו. בכוח חריפותו ובכוח התמדת העבודה הבלתי נפסקת, ידיו רב לו גם בחכמות מדעיות ומושכלות, כאלגברה ותנסה. גם בחכמת המוסיקה, גם בדיקדוק הלשון העברית, אשר לרבנים כמו זר נחשב... ובחכמת הרפואה יודע חכמת הניתוח והשייך אליה, וביקש ללמוד גם מעשה הסמים ומלאכתם מרופאי הזמן, ואולם אצלו הצדיק גזר עליו, שלא ילמדנה, כדי שלא ייבטל מתורתו, כשיצטרך ללכת להציל נפשות!

— ואתה, יקותיאל גורדון?

— ואולם אני חשבת, שהצלת נפשות קודמת לתורה, ואשר על זה באתי לכאן... וכאן... רוב תלמידי האסכולה צעירי הימים שוגים בחמורות בשרים, המשחיתות גפש האדם, וגם אם לבי יראה פה הרבה חכמה ודעת, הלא ייצא שכרי בהפסדי, כי בעת שאהיה פגוי מחוקי הלימודים אלמד, חלילה, מהם, החיים מבלי שמירת סדר ומנהג והולכים נגד דת ודין, מידות רעות ופחותות!
— כן, יקותיאל. יש שאדם לומד שלא מדעת יותר ממה שהוא לומד מדעת... ויש בדעתך לעזוב את החכמות החיצוניות?

יקותיאל מרגיש: הוא יצא עתה מכל פחד — המפני שלוצאטו העמיד את השיתה כולה על דרך שאלות ותשובות ולא דרך תקירה ודרישה?
— כן, ברצוני לפרוש ממש מספרי חיצונים... ולו ראית את היחס של רוב התלמידים אלינו!... אף הטובים שבהם יש בהם יותר מיסוד היחס של מוכר לקונה, של לוה למלוה, משיש בהם מיסוד היחס של תלמיד-חכם לתלמיד-חכם רעהו!
לוצאטו מעיף עיניו על אורחו.

— כן... הכבוד הוא הדחוק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם. אי אפשר לו לסבול ולראות את עצמו פחות מחבריו... ואולם האם גם שאיפתך, יקותיאל, לכבוד מדומה וכוזב? והכבוד האמיתי אינו אלא ידעת התורה והחכמה. העליכן אני אומר לך: התחזק בכל יכלתך שלא לבטל את לימודיך ברפואה!

מהסימטה נשמע: סוגרים את החלונות. אנשי-הגניטו יראים מפני הרוח וסוגרים כל חלון בבין הערביים ולא יפתחום עד שתזרח השמש.

— מר לוצאטו, הרופאים היהודים פה באיטליה רגילים לחתום בלשון הקודש „הרופא ולא לו פלוגי בן פלוגי“ ולי נדמה, שיותר משיש בכוח הרופא לכלכל תולים, יש בכוחו לקלקל... כן, לקלקל!... כי אנו רוצים להגיע אל מקור מקורי המחלות... וכת זו מאמינה בתורת ארבע המידות של גאלינוס, ואילו סיעה זו — במלת, הגפרית והכסף החזי של פאראצלסוס, וכת אחרת — בחומצה ובקליה של סילוויוס... ואולם מה מעטים הם, שדעתם ולבם פתוחים לעיון ולהתבוננות!

עיני שני הצעירים נפגשות לרגע.

— כל דבריך נכוחים למבין, יקותיאל!... ואף־על־פי־כן... כשם שיש עיר מגדלת חכמים וחכמים המגדלים עיר, כך כל מדע, וגם הרפואה, היא מגדלת רופאים מומחים והם מגדילים אותה — עלידי מחקר הבריאה והטבע, כי כל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע מלחמה הזקה היא! — אבל מה מעטים הם הרופאים האלו, מר לוצאטו!

— מורי־הדרך מעטים הם תמיד, יקותיאל!... ואולם הם אשר יסולו את המסילה — מדיעת הנמצאות יגיעו לידיעת הפעולות, ומידיעת הפעולות לידיעת הנמצאות... ונשוב אל אשר היינו, יקותיאל, סוף־דבר: יש להבר את הפנימיות והחיזוניות, שתהיינה נכללות זו בזו, כי שורש הכול משפיע ומקבל!... אחוז בזה, יקותיאל, וגם מזה אל תנח ירך, כי חלילה לנו, ששבלינו תהיינה מלאות במקום אחד וצנומות דקות במקום אחר, ותפילין של יד הם סוף התפילין של ראש!... כן, יקותיאל, עליך להמשיך ולהעשיר עצמך — הן מצד התורה והן מצד העיון!

על דעתו של יקותיאל עולה פתע, מה ששמע פעם מפי הגאון מוילנה: „התורה והחכמה צמודות יחד, וכפי שתחסר לאדם ידיעת שערי החכמות לעומת זה תמסרנה לו מאה ידות בחכמת התורה“... קנאה תוקפתו פתע, והתבטלות.

— אתה, לוצאטו, נעים זמירות ישראל... ואנשים כמורך וכאליהו בר' שלמה זלמן יודעים דרככם לפניכם, ואילו אדם כמוני —

מבעד לפתח נוקב ויורד אור השקיעה לעומק החרר, זהב מזוקק ואודם עז פתוכים ומעורים עתה זה בזה בפאתי השמיים.

— הצימצום הוא הגבול, יקותיאל, אשר הושם לפעולות בני־אדם. כל אחד ידע עניין הנקודה שלו, הרופא — ברפואת־הגוף; חושב החשבונות — במיספרים, אולם המליץ נושא כל העניינים, אשר הם במציאות, אל הביטוי ואל הדיבור.

— הוא אשר אמרתי, מר לוצאטו: מה טוב חלקך אתה... ואילו אני —

— לא, יקותיאל, לא!... ככל אשר מהשירה אמלא גפשי, ארעב יותר... איני רוצה להיות מליץ בלבד!... האין מעמיד, סוף־סוף, גם הוא את הפעולה בגבול הדיבור בלבד? — ומה רצונך?

רגע הס, הכתלים גונבים את האור, שמתמעט והולך.

— עיקר מגמתי לא להציץ זעיר פה זעיר שם החוצה, אלא לגלות מסתורין של ישראל, וסוד העולם הזה... כללו של עניין — לדעת את האמת — הן אחד מן העמודים שהעולם עומד עליו הוא האמת, ומי שדובר שקר, כאילו נוטל יסודו של עולם!

— ואולם מה גדולה החציצה והמחיצה שבין המשכיל והמושכל, המשיג והמושג!

— ידעתי: קשה להציץ מבין חרכי הדעת!... עין בשרים תמיר אמת בדבר כזה... ואולם

יש גם עין אחרת —

— ולמדרגה גבוהה הגעת, אמרו לי!

לוצאטו מחזיר עצמו פתע בזכרונו ללילה רחוק, ליל אביב שטוף-ריחות, הוא היה אז כבן י"ד, ושליח אחד משליחי ארץ-ישראל, — אדם בן גיל לא מפורש: בצערו נראה כבן מי יותר ובשמחתו כבן כ"ח, וכ"ף הדמיון מצויה ביותר בלשונו, יושב ומספר:

— יש יתרון בטעם הפירות וירקות של ארץ-ישראל, אשר אין דוגמתם נמצאת גם בארצכם, כיתרון הזהב מן הכסף וכיתרון טעם פת חטים על השעורים. ומי שזוכה מהשם יתברך לקבוע דירתו בארץ הקדושה ויש לו מעט ממון שיוכל להתפרנס, אשריו ואשרי חלקו, שיוכל לקנות לו חיי העולם הבא בהתחברו עם החסידים הגדולים ואנשי המעשה!

השליח מוציא מכיס התפילין שלו ספרים יקרי ערך ומספר על מעלת ר' יצחק לוריא אשכנזי, זצ"ל, „שניכר יתרון סודותיו כיתרון אור השמש על הלבנה“.

— אני קראתי את כתביו!

השליח מביט עליו בעיני תמהון.

— אתה, משה חיים?... ומי נתנם לך?

— רבי, ר' יהושע באסאן.

— דעתו של נער בן י"ד מועטת ואינו חד להבין סודות נפשו של האר"י, זצ"ל!

— שאלני.

השליח מגלגל עמו בשאלות ולבסוף אומר:

— תיכף כשעולה במחשבת האדם לעשות איוו מצווה גדולה, באה נשמה של צדיק אחד מאותו העולם, שנהג בזמנו לרדוף אחרי אותה המצווה, ומתעברת בו... ומי יודע, — הוא מטפה לו על כתפו, — אולי תזכה ותתעבר בכך נשמת האר"י... אשריך ואשרי יולדתך, ואשרי היושבים בחבורתך!

וכמה התפעל אז הוא, הנער הרך, מדברי השליח. הם נתקעו בלבו כמסמרים.

מרחוק נשמעת פתע פעימה הרת-הדים של פעמוני בתי-כנסיה נושנים... לוצאטו מחזיר עיניו אל יקותיאל. לחייו המשוקעות לזהטות.

— למדרגה גבוהה, אמרת?... לא, עוד לא הגעתי עד מחצית השגת האר"י, זכרונו לחיי

העולם הבא; רק שהוא לא הורשה לכתוב — ואני צווייתי לכתוב!

קלסתר פניו של לוצאטו משחנה פתע, והוא מתדמה ליקותיאל בדמות אחרת ומטיל עליו שוב פחד, מתהפך ממראה למראה, — ואחד... והעיקר, האין זר מעשהו?... הנה סומך על ידיו ונופל על פניו על השולחן. האין אלו אלא תעתועי החושים, או האם הוא בשינה עכשיו על-ידי עליית נשמה כמתיבין עילאין או המיחד הוא ייחודים, שיש לו גילויים בהקיץ?... או שמא מרכין הוא ראשו ברצון ובכוונה, שיתקבץ בו הדם להגביר ההתעוררות שלו וההתלהטות בנפשו?... ואולי, מי יודע, מעשהו עתה מצד הקליפה, חלילה, ולא מצד הקדושה?... לא, לא! זה לא ייתכן... סוד גדול בכאן!... אבל, על דעתו של יקותיאל עולה מה ששמע פעם מפי אליהו בן שלמה: — „מה שהנשמה משגת השגות נפלאות ונוראות בשינה, על-ידי עלייה בלי יגיעה, אינו נחשב אצלי כל-כך לעיקר. העיקר מה שהאדם משיג בזה העולם על-ידי יגיעה!“

משה חיים לוצאטו מקיץ פתע ועומד מרעיד.

— אני שומע קול מתוך האש! — מרחיש הוא בשפתיו כמתוך השינה ופניו, כאילו הבריקו

עליו ברק, — קול של כרוז שאינו פוסק!

„כמה מוזר“ — חולף בדעתו של יקותיאל, „המאומת בחושו של אחד מוכחש בחושו של השני“

לוצאטו עומד מוסב למחצה אל החלון. הצל בוקע ביקוע חדרזווית את רקתו הימנית ונופל במשולש כהה על לחיו ומבליט עוד יותר את לובן דיוקנו ומצחו ואת סנטרו המואר. הקולמוס בידו מהיר בתנועת האש המהירה, כאילו נפתח לו פתח ההשפעה והשפע. פניו פני אדם שהשקט לא יוכל עד אם כילה הדבר להשלימו.

— מה תכתוב — רוצה יקותיאל לשאול, ואולם אין הוא מרהיב בנפשו לשאלו. אולי מסתרים המה לא ניתנו להיגלות?... בזמן מועט פחות מחצי שעה, שמע, כותב פוליו או פוליו וחצי מסודות התורה... ובהביטו על לוצאטו הוא מרגיש: — אני עומד עתה מחוצה של תורה, ואילו הוא בפנימיותה של תורה!... ואולי יש שעות יוצאות מן הכלל של כתיבה מתוקנת ויפה מיד ולדורות בלי שום יגיעה?... והוא... אין הוא איש מן הכלל... והאין כותב הרמב"ם בפתיחה ל„מורה“ על הנביא, שהוא „כמי שיברק עליו הברק פעם אחר פעם והוא בליל חזק החושך“? קיבוץ שערו של לוצאטו, המכונס תחת כיפתו, משתפע לכאן ולכאן. הוא חוזר להביט ביקותיאל בפקיחת עיניים, ואולם ניכר מהן שתנועת מוחו שקעה עתה וכבתה.

— עוד פרק... ב„זהר תנינא“, לאמור, זההר שני, שאני מחבר... אפס לא את הכול יסבול הכתב. כמה קשה להיות כולל המרובה במועט בסוד היסוד!

— ואף־על־פי־כן חושק אני לראות חיבורך.

— יקותיאל, ווילנה שלכם, שמעתי, היא עיר שכולה גמרא.

— לא, אדוני, רבנו הגאון אומר: „הזהר אינו מחולק בשום אופן עם הגמרא“.

— יקותיאל גורדון, פניך לטובה בך מעידים, כי בן־אמת אתה... ואולם במקום תשלחת צריך האדם לשמור עצמו שמירות גדולות, פן יאוכל בה כרגע!

הפסקה קלה. אורות בין־השמשות אפורים־כהולים עתה וכתולים־אדומים. הצללים מתדבקים ומתערבים זה בזה כמראה עשן.

— ואולי תגיע השעה ואפתח לך צינור... ועכשיו... התנדב להסתפח לחבורתנו, אם תמצא טוב וכשר בעיני אחינו?

— חבורתכם?

— כן. יקותיאל, חברת ישרים, חברת ידידים. וזה משפטה: שבעה בחרנו אשר התנדבו לקיים להיות בין כולם לומדים תמיד מן הבוקר עד הערב, כל הימים לא יחשו.

— אבל האם לא אמרת קודם, שעלי להגיע אל תכלית המבוקש שלי ברפואה?

— וגם חברי, יקותיאל, אינם בני־אדם, שיוכלו להיות תורתם אומנותם לגמרי... עוסקים הם במלאכתם ולבם נכון את אלהיהם לקבוע עתים לתורה.

— לימוד לשם לימוד?

הערב מטיל סממנים ירוקים לתוך החלל, שמאפיר עצמו באפר. לוצאטו נוטל את פעמון הנחושת שעל גבי השולחן ומצלצל. נכנסת משרתת, שלסוטה נשמטה מעט מכתפה העגולה והחלקה, ומחברת האור עם הנרות, הם מאירים רובו של החדר וחלק מהתקרה הקמורה.

— לא, יקותיאל, אבל בינינו תנאי, שהלימוד הזה לא יהיה אלא לתיקון כל ישראל; ועל־כן

כולנו כאיש אחד נחשב ולא יעשה שום אחד בשביל עצמו, אלא בשביל כל ישראל!

— ובאיזה סדר תתחילו?

— זה הסדר אשר שמנו בבית־מדרשנו: מיד אחרי תפילת שחרית ישב אחד במקום אשר

הוכן לו ושם ילמד שיעור קבוע לו עד בוא ב' ויקח ממנו הספר עצמו ומקום שהוא מסיים שם יתחיל, עד בוא השלישי ויקח ממנו. וכן יקיפו וילכו עד צאת הכוכבים, דבר יום ביומו. ולא יסיים איש לימודו עד שיתחיל הב', באופן שרגע אחד לא יפסק קול התורה!

יקותיאל נזכר: גם אליהו בן שלמה יסד בוילנה בית להשלים את בני דורו, ומפלגי תורה ויראה קובעים בבית־המדרש הקדוש הבורות הבורות — אלו בלימוד ה"אלפס" ואלו בלימוד הש"ס ואלו במשנה, מקרא ומדרש. ומפקידים גם משמרות המזכירים את ה' גם בלילות ולא יתנו דמי אף רגע אחד למען לא יבוטל התמיד ולא יפסק אף להתרף־עין לימוד התורה הקדושה.

— ומה הוא הלימוד?

— ספר הוזהר, תיקונים וזהר חדש — ונמצינו לומדים שבוע שבוע כל זה. וידענו, כי בחר ה' בזה לבטל כל גזירות קשות!

יקותיאל מרגיש פתע בבחור זה, שאך לפני שעה קלה לא הכירו, בחינת יסוד אבא, בחינת מתקן נשמות.

— גמשך אני אליך ללמוד ממך!

— למה נאחר עוד, יקותיאל?... נלכה!

ג

ביווה הסודי של הלבנה אין נראים עתה דברים כהווייתם, בצביונם ובקומתם, הכנסיות של ס"ט ג'יוסטינא וס"ט אנטוניו, המכונה בפי העם „איל סאנטו", דומות לבתי־מיסגד, ופאדובה כולה — סימטאותיה הצרות וגשריה הרבים עוד מימות הרומאים — כעיר קדם מפוארה.

לוצאטו ויקותיאל הולכים באין אומר ואין דברים, הולכים בידירות־אומן.

בקצה סימטה אחת עומדת חבורת אנשים המדברים מתוך תנועות ידיים על משרתת אחת שחתגה עזבה, ועלתה על חלון והיתה משליכה עצמה החוצה לולא צעקות השכנים. „וכמה פעמים" — עולה על דעתו של לוצאטו, — „רוצה גם אני לשים לחיי קץ! כי טוב מות פעם אחת, ולא מות אלף!... כמה הייתי מקנא בחברי, נערים יפיר־עיניים ופי־גוף — פניהם ולבם תואמים ישישו. וכמה קנאתי בהם בראותי אותם רוקדים עם בחורותיהם. קלי־גוף וקלי־ראש, יש מהם שלוקחת לבם אחת מבנות הפלישתים, כאילו אין בכנות אחיהם יפת־מראה... הנמשך לבם אחרי היופי השליו של הנכריות, משום שכל דבר מתפעל מהפכו?... ואני... לי היו בנות עמי כנכריות. לא נערה אחת לעגה לי, כי מכוער־הצורה אני. ויש שדומה לי, כי מת אני בחיים, כי מה הם חיים בלי אהבה?... אבל כלום לא ידעתי אהבה גם אני?... לא רחוק מכאן היא גרזה... לא רחוק... אחות אברהם בן מאיר... כדאנטה כרתי גם אני בילדותי ברית למאור עתי עיניה...: אחר־כך נסעה עם אביה מפאדובה. הרבה שנים עברו מאז; שנות גידול, שבהן ההיולי מגיע לידי גילוי צורה ולידי קבע של צורה. וכמה נאת היא עכשיו... ואולם ביאטריסה מתה, והיא המיוחדת והמיוחדת לי, משודכת זה יותר משנה לאחרי!

לוצאטו עוצר רגלו לפני חצר בית־כנסת.

— האין זה בית־כנסת האשכנזים?

— כן, יקותיאל. כל בני משפחתנו מתפללים נוסח אשכנז. כי לפי מסורת משפחה שלנו מיוצאי אשכנז אנו, מהעיר לאוויטץ, לאוויטוס בלשון לאטין, ומכאן שמנו — לוצאטו. בפתח החיצון של הבית קבועה ועומדת תיבה נאה סגורה ועליה חקוק באותיות פז: „בדק

בית ה' וכל היוצא והבא, אשר ילהיבנו לבו באהבת התורה, גותן בה כמסת נדבת לבו... לוצאטו פותח דלת, ודומה, גם בואו פנימה הוא על דרך נסתור, כאילו נכנס לפני ולפנים ממחיצת הפרגוד. גרות של שעווה לבנה מאירים חדר קטן ואת הארון הגדול אשר בו — שורות של איצטבאות עם ספרים וכתבי־יד בקלף ובנייר, צללים עשניים בחדר, ואולם השולחן מואר כולה, ומסביב לו יושבים כמה בחורים כמובדלים מדרכי העולם... יקותיאל מכיר את רובם: כאן יצחק מאריני — הוא מחיך לו חיוך חבוי; כאן ישראל חזקיה, יעקב ישראל חזק, שלמה דינה, מיכל טירני יעקב חיים קאסטיל פראנקו, צעירים הם ובעיני כמה מהם יש, שלא מרצונם, גאוה של מיוחסים מאנשי החכמה: פה ייבדל היודע מהבלתי יודע!

— יהי ה' אלוקינו עמנו!

זהם עונים כולם:

— ה' עוז לעמו יתן!

ויקותיאל מרגיש: כל אחד מתברך פה מברכת רעהו... והוא... גם הוא נעשה פה סניף לדבר

מצווה רבה... אבל היבחרו בו?

לוצאטו תופס לו מקום אצל שולחנו ואומר בחגיגות חסאית:

— רב על כל גויים ה'!

והחברים, שכל אחד מהם מכיר, כנראה, את מקומו ואת מעשהו שלו, משיבים:

— מי כה' אלוקינו המגביהי לשבת, המשפילי לראות בשמים ובארץ!

ישראל חזקיה זקף את עיניו:

— תנו כבוד לה' אלוקינו!

ומיד כופפים החברים את ראשם ומשתיקים עצמם מדיבור ללמוד באימה ובריאה לפני השכינה הקדושה. הם לומדים מלה במלה איש איש כפי נטיית שכלו וחשקו הטבעי: לומדים בקול נעימות ונגינה עדינה, ודומה, כל לומד דינו כמתפלל שמונה עשרה, שלא יוכל להפסיק בשום מין הפסק שבעולם. זה תנועתו החיצונית מעוררת הפנימית, וזה — תנועתו הפנימית, וזה — תנועתו הפנימית את החיצונית... יקותיאל מרגיש פתע שמחה של גלגל, שהתחיל חוזר על קטבו... האומנם כה רב המהלך בין ווילנה לפאדובה?..

אז אומר יצחק מאריני לכל החברים הקדושים:

— שימו לבבכם!

משה חיים לוצאטו עומד עתה כמרכז בתוך העגולה. צווארון לבן, רחב נופל על אפודתו השחורה. קיפולים עדינים בשרוולי חלוקי הרחבים, הצחורים, ופניו... המוארים הם עתה מהאור המקיף או אורם הוא תולדת ההתלהטות הפנימית?.. מסביב שוב משתתקים הכול, ודומה: כל המוחזין עתה בעיבור ויניקה. קצר־הקומה נראה עכשיו לוצאטו גבוה. הוא מוציא כל הגה בצילצול נעים, והדברים יוצאים מקירות לבו.

— חברים קדושים!... מסופר, שהאר"י היה הולך בשדות והיה מסתכל באילנות ובמיים הניגרים שבאגמים והיה שואל אותם מה עניינם, והיו משיבים, ששמעו רוב קדושתו והשגתו מסוף העולם ועד סופו ושבידו לתקן אותם. והשיב להם: אם ירצה השם בחיים, אתקן אתכם ואת כל העולם כולו! והיה מגלה שם לתלמידיו, איך אפשר לתקנם ובתנאי שתהיה למתקנים נשמה גבוהה... כן, אהובי וידידי, מה הוא סוד „אשר ברא אלוקים לעשות“? — מה שקיבלנו מן החכמים, זכרונם לברכה, שעיקר הכול — האדם!... כי בריאת בראשית לא היתה אלא כמו התחלה לנמצאות, אמנם, השלמתם בפועל נמסרה לאדם לגמרי, כי הברוך־הוא התחיל התיקון והניח

סיומו ביד האדם, כי ניתן לו שבכוך מעשיו ימשיך בכל הבריאה כולה הקדושה או הזוהמה ; נמצאת כל הבריאה מתקנת או מתקלקלת על ידי האדם...כן, חברים קדושים!... עיקר כוונת הבריאה היה רק להוציא האדם, שיהיה בעל בחירה!... התיקון תלוי, איפוא, בידנו — ביד האדם, וזה העניין הנזכר בפסוק (בראשית ב', טו) : „ויניחאו בגן עדן לעבדה ולשמרה“!

לוצאטו מפסיק לרגע. „ואני“, — עולה פתע במחשבתו, — „האין אני חפשי — וכלוא בין אסירי-החשק?... מה קשה לי עקירת זכרונה מרצוני ומדעתי!... היא... היהיה לה הכוח הבחירי“? — כן, אהובי וידידי, בחירת האדם היא הנותנת שליטה לקדושה או לסיטרא אחרא בעולם, וכוונות המצוות הן לתת שליטה לקדושה ולהאיר לסיטרא אחרא!

יקותיאל אינו מטה עוד אזנו לדברי לוצאטו. רעיון מפליאהו פתע: הרוצה לוצאטו להעלות את האדם השמימה או להוריד את השמיים ארצה ולעשותם אנושיים?... האין הוא מעמיד את האדם במרכז?... ויקותיאל מרגיש: הוא עומד עכשיו בפתחה של תקופה חדשה בתולדותינו. והאין אומרים גם חכמי אומות העולם, ובפרט חכמי צרפת, שהשעה שעת מפנה-עתים, ועל האדם לתבוע זכויותיו ולחיות לפי ברירתו ובחירתו?

דומה, קולו של לוצאטו עכשיו הארה והתנוצצות של הכ"ב אותיות, הנמצאות בבניין הנשמות.

— חברים קדושים!... הגלות היא קילקול גדול, שכולל כמה מיני קילקולים. הגלות היא עתים כארס, שפעולתו ניכרת מיד, ועתים כארס ההולך ומתפשט מעט מעט ואין פעולתו ניכרת עד המיתה... ראו, מה גרמה לנו פה!... רוב ישראל באיטליה נמצא עתה עצמות יבשות!... ואולם הקילקולים עתידים ליתקן. והתיקון תלוי בנו. אלינו יאסוף כל חרד לדבר ה', כל מבקש האמת, והענפים נמשכים תמיד אחר השורש, והגוף — אחר הראש ואחר הלב!...

— ועתה, אחי, בא אלינו הבחור יקותיאל גורדון מוילנה, המוצאים אתם אותו ראוי להסתפת לחבורתנו, ראוי ליכנס אל הקודש פנימה?

יצחק מאריני מחייך:

— כן, מרוצים אנו בכך!

ואולם לוצאטו מרגיש: אף שהחברים, חברים באמת, מקושרים יחד בסוד אחד — או אולי דווקא משום כך — לא נתיישבו דברי מאריני בלבם היטב, והם מביטים עליו, על מדריךם משתוממים ותוהים: — איך מיהרת לגלות כל זה?...

על דעתו עולים דברי רבו, ר' יהושע באסאן, שאמר לו פעם: „האשכנזים והפולנים דרך כסל למו לפרסם ולבלבל, והמה היו מעולם בעוכרי חכמת האמת“!

לוצאטו מעמיד עיניו ביצחק מאריני.

— שמחתני, ריע כאח לי, יקותיאל גר הוא מארץ אחרת, ואולם ישראל, אף-על-פי שבאשיהם הם רבים, נקראים „גוי אחד“, כי כל שבטינו תואמים יחדו, כתאומי בטן, יתעוררו אל כל מקרה ופגע!

לוצאטו מפנה את עיניו אל יקותיאל, והבחור מרגיש: עניין ההסתכלות, בפרט של לוצאטו, הוא הדבקות הרואה בדבר הנראה.

— חברנו יקותיאל בר' לייב, התעבוד עבודתך לפני ה' באמת ובתמים ובאהבה שלימה בלא שום ציפוי שכר לעצמך כלל ועיקר, כי אם לתיקון השכינה הקדושה ולתיקון כל ישראל! — כן!

— והתקבל עליך להתנהג באחוזה ולב טוב ולקבל, כמונו, תוכחת חבריך באהבה רבה בלא שום כעס, וכל־שכן שנאה, אלא בחיבה ובשלום?
 — סהדי במרומים, כי אקבל כל ההתנהגויות המועילות מרישא לסיפא בלי שום חיסור אפילו אות אחת!
 — מעתה, יקותיאל ברי לייב, הוקבע לך פה מקום לתורתך. אל תזוז ממנו!

ד

הלילה נחלק לג' זמנים: העלייה, העמידה והירידה. הירח עולה במסילה ברורה ונעלה מעלה מעלה.
 — ברוך ה' מציון!
 אחד אחד מסתלקים חברים מהבית בחשאי־חשאים, כאילו רגליהם כרוכות במוך. יקותיאל מתלווה עם רבו, לוצאטו עומד רגע בראש שמוט ובשפתיים פתוחות קצת שואף הרוח הצח. לשון „נשמה“ מלשון „נשימה“.
 — ועתה, יקותיאל, עלי עוד ללכת ולהעתיק חיבורי.
 ברחוב עובר פרש גלוי־ראש בדהרה על סוס מגזע היחס, מובלט החזה, קצרה־רגליים וזנבו קשור בצרור.
 — למה תבטל זמנך הקדוש בהעתקה?
 — כי חסר אני מעתיקים, יקותיאל. הכותב יפה עצלן הוא וצריך יום לשורה.
 — סופר מהיר אני.
 — ואולם זכור, יקותיאל: הדברים צריכים לב להבין, לא הרחבתי הביאור על כל דיבור ודיבור, כי היה צריך פירוש ארוך מאוד ויכבד המשא על הכותב ועל הקורא... ואם תמהר... טעות אחת עלולה להמשיך כוונת המלות לדרך אחר שונה מדרך הפשט הרבה עד שלפעמים מה שהוא לשבח יתפרש לגנאי ומה שהוא לגנאי יתפרש לשבח!
 הירח אינו מאיר את יקותיאל הארה שווה, אלא חלק פניו.
 — אתה תישב כל ספקותי בכתבי־ידיך.
 — יש קושיות שמתרצים, יקותיאל, ויש קושיות שאין מתרצים!
 — אבל הלא הדברים דברייך!
 — כן, ואולם יש שדברים מאירים לאדם דרך כלל, ועובר זמן רב עד שמתפרטים בפרט קטן.
 — על כל פנים בכוונה רבה אעתיק את כל ספרי הקודש, ולילה כיום יהיה לי.
 — תבוא אלי מחר... ובכל אוית נפשי אצפה להעתקה.

ה

פאדובה דוממה, אלו שכבו על משכבי עניים ואלו על משכבי עשירים להחליף כוח לפי הכוח המתחדש בהם: למצוא בחיי־אינ־ביטחון תנומת בטח.
 יקותיאל נכנס לעלייתו שבקצה הגיטו (גם לסטודנט אין רשות לשכור בית או חדר הוצ' לגיטו). במקום דלת תלוי מסך קרוע בין עלייתו לבין החדר הסמוך, חושיו של בעלי־הדירה בטלים עכשיו, ואולם אפו ופיו אינם בטלים מנחרתם.
 קשה עכשיו הבדידות על יקותיאל, יש שעות, כשאי־אפשר לו לאדם שישעה מידה יתירה של רעיונות ורגשים בתוך לבו!.. והוא... כמה הפליאוהו רוחב דעתו ועומק שכלו הזך של לוצאטו

ותעלומות החדרים הנסתרים שבלבו!... האם זה מפני שירש מיהודי אשכנז את הסברה הישנה והברורה, הבנויה על אדני השכל, ומאת יהודי איטליה — את הכוח המדמה? או הדבר תלוי לא בירושה, אלא בו בעצמו?

יקותיאל אוכל, כפי שהורגל כאן, פת עם שמן זית. — יוצא בה ארוחת־צהריים ופת ערבית... ומעלה את מקטרתו, הדומה לזו רבתי... דאנטה, נזכר הוא, נולד, לפי חוזה כוכבים, במול תאומים, „המזלות המהוללים, הרי־הצדק והרוח, ובהם תלוי גאונו“. האין נולד כל גאון במול תאומים, ועליכן כולו הרכבה של שני הפכים?... אליהו בר' שלמה זלמן... וגם לוצאטו — יקותיאל תופס הקולמוס בכפו. נר, שפתילתו גרועה ביותר, מאיר בצימצום את פניו. הוא כותב על לוצאטו וגדולתו לרבי השיל מווילנה — ולסוחר מרדכי יפה בק"ק ווין, אף כי רק בשם יכירנו. הוא גומר לכתוב את צד הפנים, עושה כיסוי אל האיגרות ורושם על גבו מבחוק: „ליד האלוקי התורני המפורסם כמהר"ר — ופתע דומה לו, שהנר התחיל לפעפע, כדרך נר בנפלו למים.

— האם לא הפרזתי במכתבי על המידה בפלאי פלאות בתארי את לוצאטו?... נוטה אני ביותר להאמין ואין קץ להתפעלות נפשו מכל מראה עיניים ומשמיעת אנניים!
— אבל לא, לא... לא הגזמתי בשפת יתר... האין כל עילוי אלא ממרום?... והוא... חוזה־אמת הוא. והאם לא זכה לשני שולחנות? חוזה והוגה — מוציא דבר מדבר שהוא רחוק ממנו הרבה!... ואני... האם לא נעשיתי שם במחיצתו תלמיד־חבר?... לימינו הושיבני!... ומעתה אתרשל לכתוב אפילו לביתי, שלא לאבד אפילו רגע אחד, כי יותר טוב לכתוב לי בזה הזמן איזה חידוש מחידושיו של לוצאטו, ואם לא עכשיו אימתי? כי מי יתן לי את אלה בפולניא?

הציורים מאת אריה נבון